

Makt och motmakt

Torkil Lauesen

1997

Innehåll

1. Traditionell maktförståelse	4
Statsmakten i centrum	
.	4
2. Makt i en nyliberal värld	6
Pengarnas och statens makt	6
Den disciplinära makten	7
Nyliberalismens makt	8
3. Motmakten	10

Makt är ett centralt begrepp för folk som vill förändra världen. Vad är det för makt som vi står gentemot? Vad är det för makt som håller oss på plats? Hur upprätthålls den härskande världsordningen? Och inte minst: Hur skapas motmakt? Vad är det för makt som kan förändra världen? Vad är det för makt som ska upprätthålla en ny världsordning?

1. Traditionell maktförståelse

Marxistisk maktförståelse har sin utgångspunkt i det ekonomiska. I sättet som människor producerar det som är grundläggande för deras liv. Deras mat, kläder, bostad, småprylar, kultur och så vidare i produktions-sättet. Maktens grundval är kontrollen över de välståndsskapande krafterna. Kontrollen över jorden under feodaltiden. Kontrollen över industrikapitalet under kapitalismen.

Produktionssättet delar upp samhället i olika klasser. Vad det gäller det kapitalistiska produktionssättet så är uppdelningen: lönearbetare, småborgare och kapitalister. De här klasserna har motstridiga intressen. De utkämpar en klasskamp om fördelningen av välståndet. För att upprätthålla samhällsordningen och för att samhället inte ska upplösas i interna stridigheter så upprättas staten. Staten upprätthåller lag och ordning. För det ändamålet har staten monopol på användandet av våld, i form av militär, polis, fängelser och så vidare. Staten är tillsynes neutral - hela folkets stat. Men staten är ett uttryck för förhållandet mellan klasserna i samhället. Staten tillvarar klassintressen eftersom det är ett kapitalistiskt samhälles lag och ordning den upprätthåller.

Statsmakten i centrum

Därför står statsmakten i centrum för den marxistiska förståelsen av den politiska makten. Staten är borgerlighetens maktapparat. Staten är ett organ för klassherravälde, för att den ena klassen ska kunna förtrycka den andra. Den upphöjer förtrycket till lags.

Motmaktstrategin består i att erövra och krossa denna maktapparat. Detta kan bara göras med en väpnad revolution, sa Lenin. För att därefter etablera proletariats diktatur. "Politisk makt växer ur en gevärspipa", sa mao.

Men båda grenarna av den socialistiska rörelsen: de reformistiska socialdemokraterna och de revolutionära kommunisterna har under det senaste århundradet följt samma strategi: Först ta statsmakten - med röstsedeln, generalstrejken, väpnat uppror, gerillakrig eller utdragna folkkrig, och sedan använda statsmakten för att förändra samhället.

Och de fick statsmakten, både socialdemokraterna här i Västeuropa, de revolutionära i ryssland och Östeuropa och antiimperialisterna i tredje världen från kina, kuba, vietnam, zimbabwe, mozambique till nicaragua och sydafrika. Och en del saker förändrade de: Socialdemokraterna i Väst skapade bättre arbetsförhållanden och levnadsvillkor inom kapitalismens ramar och utökade de borgerliga rättigheterna till att gälla större delen av befolkningen. Men de förändrade inte världen. Tvärtom var det en modernisering och konsolidering av kapitalismen i vår del av världen. En konsolidering som säkrade kapitalismen globalt.

Kommunisterna i Öst gjorde sig av med ett föråldrat feodalsystem och försökte via statsmakten att förändra samhället. Det misslyckades som bekant. I en rad år så lyckades de försvaga marknadskrafterna, men de återskapade många av industrialismens problem: utslitningen av arbetskraften, miljöförstöringen och så vidare. De skapade inte ett radikalt annorlunda samhälle med nya mänskliga relationer. Den politiska form som socialismen antog skapade tvärtom en längtan efter kapitalismen i dess moderna form. Kommunisternas erövring av statsmakten var inte ett oåterkalleligt brott med den härskande världsordningen, det var inte något nytt trappsteg varifrån det inte fanns någon väg tillbaka.

I den tredje världen fick socialisterna också statsmakten på många ställen. De avskaffade kolonialismen - rensade upp en föråldrad kapitalistisk form - men inte heller där, trots deras - och våra - drömmar så skapades det radikalt annorlunda samhällen. De blev fasthållna i sin fattigdom av en världsmarknad och en global arbetsfördelning, som inte lämnade mycket plats för nya former för folklig demokrati.

Idag står vi således med en global kapitalism som polariserar världen i fattiga och rika, som skapar sociala konflikter och rasism och som hotar det globala ekosystemet. När det gäller de radikala förändringarna så har vi inte nått särskilt långt efter 150 år av antikapitalistisk kamp.

Jag tror inte att det kan skyllas på personliga svek eller korruption. Kommunisterna och socialister i öst och väst, nord och syd ville ha en radikal förändring. Jag tror att det å ena sidan beror på en undervärdering av kapitalismens förmåga att förändra sig, att utvecklas. En undervärdering av dess förmåga att genomsyra våra liv, våra normer och tankesätt. Kapitalism är inte bara utsugning, förtryck och fattigdom, den är också en livsstil: individualism och konsumerism. Skapandet av de normer och vanor som håller oss på plats och får systemet att fungera, dag för dag i alla relationer vi ingår i. Å andra sidan så har vi övervärderat möjligheterna för att förändra världen - radikalt - land för land och via statsmakten. För att dra det till sin spets: Om man med revolution menar erövring av statsmakten och via den en förändring av samhället, så tror jag att varje "revolution" är dömd till att inte bli mer än ett par reformer.

Som jag ser det så saknas vi idag en strategi för radikala förändringar. Det krävs en analys av vad det är för makt vi står gentemot och hur vi etablerar en motmakt. Det är därför det är så viktigt att diskutera maktens väsen.

2. Makt i en nyliberal värld

Danmark är en del av den nyliberala världsordningen. En ordning som polariserar världen i allt rikare och fattigare länder, med rikare och fattigare människor. Nyliberalismen är ett system, men ett system med många ansikten allt efter var man befinner sig i den globala arbetsfördelningen.

Nyliberalismens konsekvenser, utseende och maktmedel är olika från ryssland till peru och i danmark. Vi har inte massiv fattigdom eller ett inbördeskrig som pågår utanför våra fönster. Det är inte i första hand arméns, polisens och underrättelsetjänstens repression som håller oss på plats i vårt samhälle och ser till att nyliberalismen fungerar.

Det finns flera orsaker till detta. Vi befinner oss trots allt i en fördelaktig position i den globala arbetsfördelningen, det är inte här, som de värsta konsekvenserna av systemet slår igenom. Trots marknadskrafternas ökande inflytande och EU:s urholkning av den parlamentariska demokratin så har vårt politiska system fortfarande befolkningens stöd. Men det kommer kanske att förändra sig de närmaste åren. Den globala nyliberalismen är annorlunda än den gamla imperialismen. Medan imperialismen medförde välstånd, även till stora delar av befolkningen i Västeuropa och usa och därmed skapade möjligheten att bygga upp en borgerlig demokrati, så polariserar nyliberalismen människor i rika och fattiga överallt. Välståndet fördelas inte längre i danmark. Få får mer och många får mindre. Allt fler människor stöts ut eller marginaliseras. Trots det verkar det som om motståndet mot nyliberalismen har svårt att få fäste, till och med i de grupper som systemet utestänger. Vad är det för mekanismer, vad är det för maktförhållande som gör nyliberalismen så stark. Man kan skilja mellan tre maktformer: den ekonomiska, den statliga och den disciplinära.

Pengarnas och statens makt

Ingenting kan genomföras om det inte kan genomföras ekonomiskt. Den ekonomiska makten är marknadskrafterna, det gäller att köpa billigt och sälja dyrt. Grunden är den privata äganderätten till produktionsmedlen, och målet är maximal profit. Dess institutioner är de transnationella företagen, bankerna och finansbolagen.

Nyliberalismen är globaliserad kapitalism. Ford eller IBM är inte längre amerikanska företag. Produktionen är globaliserad, de enskilda delarna av till exempel en Ford Mondeo produceras i 20 olika länder. Phillips eller Shells profiler tas inte hem till holland utan till den globala finansmarknaden, där de söker efter vinstinbringande investeringsmöjligheter överallt. Mer än tusen miljarder dollar susar över nationsgränserna varje dag.

Marknadskrafternas globala makt går tvärs över nationsgränserna. Om kapitalet är missnöjt med förhållandena i ett land så letar den bara efter ett annat, som villigt erbjuder sig. Den nationella statsmakten måste allt mer ge upp att reglera och anpassa ekonomin efter människors behov, och istället försöka anpassa människorna till marknadens krav.

Den statliga makten är det formella politiska systemet. Det som skapar lagarna och administrerar och utövar dem. Det är folketinget (riksdagen), regeringen och administrationen. Det är socialtjänsten och om nödvändigt armén, polisen, fängelser. Den här maktformen tar under nyliberalismen också globala former som till exempel EU, NAFTA, W.T.O, Världsbanken och IMF samt de multinationella och internationella polis- och

militärstyrkorna. Även danmark har nu fått en internationell brigad.

Den disciplinära makten

Den disciplinära makten är makttekniker på mikroplan. Det är de som reglerar våra liv i vardagen, i alla de relationer som vi ingår i. Det är övervakning, kontroll och disciplinering i produktionen, på dagis, i skolan och så vidare. Det är tekniker som definierar och kontrollerar vad som är rätt och fel, normalt och perverst, osunt eller sunt. Det är tekniker som lär oss normer och vanor.

Det finns övervakningssatelliter i rymden som kan följa minsta rörelse på jorden. Det sitter videokameror på gator och torg, på institutioner och arbetsplatser. Som övervakar och kontrollerar våra rörelser. Det finns databaser och register som i ökande omfattning kontrollerar oss. Streckkoder och magnetremsor och chips på plastkort registrerar vem vi är, var vi är, vad vi köper, vem vi pratar i telefon med.

Reklam, underhållning, film - medierna som i stadigt ökande utsträckning fyller våra dagar och huvuden, berättar vad som är ballt och vad som är ute. Inte bara om mode i snäv bemärkelse, utan också om livsstil, om människotyper, om hållningen till andra människor och tillvaron.

Det är tekniker som disciplinerar oss, reglerar oss, sorterar oss, uppdelar oss. Disciplinerar våra kroppar och själar. Gör oss medgörliga: komma i tid, göra saker i rätt ordningsföljd, uppföra oss riktigt och normalt. Det är själens normalisering. Vetenskapen delar upp oss i friska och sjuka, i galna och normala, i laglydiga och kriminella, i normala och perversa och så vidare. Man kan säga att den disciplinära makten och vetenskapen skapar vår individualitet, vår identitet, berättar för oss vad det vill säga att vara en normal människa, hur den människan uppför sig och tänker.

Makt och vetenskap hänger alltså ihop. Vetenskapen definierar vad som är rätt och fel, vad som är sant och falskt, vad som är normalt. De här definitionerna är inte en tillfällighet, de understödjer, legitimerar och effektiviserar makten. "Det finns inte något bättre -eller något alternativ till marknadskrafterna, de är grunden för vår demokrati och ger oss oanade fria valmöjligheter. Socialismen har visat sig vara en källa till ofrihet och diktatur. Och dess ekonomiska system är en katastrof, det gör folk fattiga och förstör naturen." Individualism är frihet. Vetenskaperna och medierna ger begreppen innehåll och definierar vem som är sjuk, normal, kriminell, sinnessjuk, demokrati, frihet och så vidare. Makt är vetenskap och vetenskap är makt. De två förstärker ömsesidigt varandra.

Den disciplinära makten är alltså ingenting som dikteras uppifrån utan som växer nerifrån. Den är ett tätt nät som genomkorsar samhället. Den visar sig och utövas där människor möts, i de förhållningssätt de har till varandra och hur de uppför sig mot varandra.

Det är mikromakten som skapar våra dagliga rutiner och normer som reglerar vårt beteende. Den skapar våra föreställningar om hur världen fungerar och är inriktad på vad man får och inte får, kan och inte kan. Det kan vara könsroller, roller på arbetsmarknaden eller som konsument. På det viset är den disciplinära makten med och upprätthåller och återskapar nyliberalismen från dag till dag från människa till människa.

Normer och rutiner från marknadssystemet invaderar alla områden av vår tillvaro. Medmänsklighet, vård av sjuka och gamla privatiseras - överläts till marknadskrafterna. Fritid, lek, spel och sport har blivit genomkommersialiserat. Detta nät av mikromaktförhållanden i samhället kompletterar och understödjer varandra och blir till maktstrategier - till makromaktrelationer - och skapar därmed globala former för dominans. I vårt fall

den globala kapitalismen - nyliberalismen.

Nyliberalismens makt

De tre maktformerna - pengar, stat och disciplin - överlappar, understödjer och kompletterar varandra. Äganderätten är lagstadgad. Marknadslagen: att sträva efter att köpa billigt och sälja dyrt är en norm vi alla strävar mot. Normer och vanor blir till lagar, och lagar skapar normer och vanor.

Makt kan därför inte reduceras till bara ekonomiska intressen, eller till statsmakten, eller enbart till normer och vanor. De tre maktformernas många tekniker, praktiker och strategier är sammansmälta till ett block - det globala nyliberalismens herravälde. Det har skett under konkreta och bestämda historiska förhållanden. Å ena sidan genom etableringen av världsmarknaden under först england och senare usa:s ledning, och å andra sidan motmaktens försvagning, som resultat av att de praktiska försöken med socialismen blev ett fiasko.

I de enskilda samhällena i den globala nyliberala världsordningen spelar de olika maktformerna inte samma roll. I den fattiga delen av världen har det direkta våldet och förtrycket en framträdande position för att fasthålla nyliberalismens dominans. I vår del av världen skapas nyliberala identitetsformer: de förhållningssätt, den människosyn, diskurser och livsstil som breder ut sig över hela klotet och är med och befäster nyliberalismens makt. Individualism och egoism: frihet är att göra vad som passar mig och skita i alla andra. Var och en är sin egen lyckas smed, och de som inte kan klara sig får skylla sig själva. Den här makten är så stark att till och med människor som lider under liberalismens ekonomiska och politiska konsekvenser övertar dess identiteter.

Vi känner till den ekonomiska makten och vi känner till statsmakten men den disciplinära makten uppmärksammar vi inte lika ofta.

Den är inte centralstyrd. Den är inte knuten till bestämda institutioner eller utövas av bestämda personer. Den är närvarande överallt där det finns mänskliga relationer. Mellan män och kvinnor, i familjen, mellan vänner, där vi rör oss på arbetet och på fritiden.

Nyliberalismen hyllar de fria marknadskrafterna och den fria individen. I den här världen måste makten och kontrollen först och främst utformas som disciplinära makttekniker, som producerar normer. Det sker i skolan, i arbetslivet, via medierna. Den moderna makten använder sig i vår del av världen inte först och främst av det råa våldet, utan genom att skapa disciplin och normer via sociala tekniker på en mikronivå.

Den upproriska och farliga arbetarklassen från 1850-talets slumkvarter som krävde radikala förändringar har förvandlats till en modemedveten och väluppfostrad befolkning. Vi har blivit disciplinerade till att själva medverka till kontrollen via sjukförsäkringskort, krediter och så vidare, gladeligen fyller vi i varje formulär som läggs framför oss och stoppar allt fler plastkort med dataremsor i plånboken. Genom dem blir allt fler av våra handlingar och transaktioner registrerade och övervakade. Om du går till banken för att låna pengar så kan de bara trycka på en knapp för att se alla dina penningtransaktioner de senaste åren. Socialkontoret känner till din livssituation. Skatteförvaltningen behöver inte längre ens fråga dig för att få de nödvändiga upplysningarna. Försäkringsbolagen känner till ditt hälsotillstånd.

70 procent av alla amerikanare har kreditkort. När de söker jobb blir de ombedda att redogöra för sin credit rating". Har de grönt, guld eller platina American Express Card - eller har de bara ett lokalt köpkort. 15 procent av de 500 största företagen i usa använder genetiska kontroller när de ska anställa folk, General Motors tar rutinmässigt urinprov på sina löpandebandsarbetare och har elektroniska "tags" på sina anställda så att de vet

om de är på toaletten eller på lagret. Sådana används också på kriminella och senila.

Det sker en ständigt ökad användning av databaser både av privata företag och offentliga institutioner, till exempel Ribers och alla olika Direct Mailföretag. Videoövervakning av offentliga platser, produktionslokaler och affärer blir också allt vanligare. Det sker en ökad nyliberal disciplinerande övervakning och kontroll inom produktionen, creditsystemet och konsumerandet.

Och för den som inte passar i normen: "dan haben wir anderen metoden". Först och främst urskiljs de - marginaliseras de genom vetenskapen och medierna i en oskön förening. Sociologer definierar de autonoma som "en stam av storstadsindianer", medierna kallar dem urspårade våldsamma halvterrorister. Därefter utsätts de för en intensifierad kontroll och anpassningsförsök. Inom EU finns det en lång rad planer för en upptrappning av polisens och säkerhetstjänstens befogenheter till exempel genom Schengenavtalet. Det sker en uppbyggnad av en rad centrala databaser över kriminella, oönskade flyktingar och folk som är politiskt aktiva. Det pågår en kraftig ökning av privata säkerhetstjänster, vi ser allt oftare säkerhetsvakter i affärerna. Den här ökande övervakningen riktar sig också mot arbetslösa: "Vad är det egentligen de håller på med hela dagarna? Det ska inte vara kul att vara arbetslös! Flyktingarna ska hållas borta, lagöverträdarna och motståndarna till den härskande ordningen ska isoleras och passiveras."

3. Motmakten

Den traditionella marxistiska motmaktstrategin har varit för fixerad vid staten. Jag påstår inte att statsmakten är oväsentlig. Men den är inte i sig själv maktens källa och erövrandet av statsmakten har inte heller visat sig vara lösningen. Staten är kanske en mer utkristalliserad form av makt. En form som makten tar i toppen av pyramiden, där de ekonomiska, politiska och disciplinära strategierna och taktikerna smälter ihop.

Maktens källa har sin bas i de dagliga relationerna, mellan människor, i mikromaktteknikerna. I disciplineringen och normbildandet i familjen, barnkammaren, dagis, skolan, klubben, kyrkan, socialkontoret, fabriken, matbutikerna, medierna och så vidare. Alla de här strategierna understödjer varandra och kan förena sig i institutioner som staten, de transnationella företagen och så vidare.

De transnationella företagens makt vilar på disciplinerings- och övervakningsteknikerna i produktionen och konsumtionen. De övervakar marknadssituationen på kapital, råvaror och försäljning. Det är disciplinerings-tekniker och övervakning av själva produktionen. Vi rättar oss efter marknadslagen: det gäller att sälja dyrt och köpa billigt. Vi respekterar den privata äganderätten. Vår identitet skapas via privat konsumtion. Att leva är att köpa.

Det här sättet att uppfatta makt kan verka vanskligt att hantera rent politiskt. Hur ska man konfrontera denna ”diffusa” makt med motmakt? Var och mot vem ska man ingripa? Är det inte statsmakten och dess ämbetsmän, de transnationella företagens direktörer, som är makten? Men å andra sidan förhindrar det här sättet att se på makt illusionen att man kan frigöra sig från makten genom att erövra staten, byta ut ämbetsmännen och nationalisera produktionen.

Jag tror att vi måste förstå makten på två nivåer. Dels som mikromaktrelationer och dels mer traditionellt som handlingar utförda av konkreta människor (ministern, direktören, polismannen) och institutioner (statsapparaten, de transnationella företagen). Men bakom dessa människor, institutioner och organisationer måste vi hålla ett öga på det nät av mikromaktrelationer som genomkorsar samhället och som är det sätt som makten konkret utövas på.

Men man måste hela tiden försöka växla mellan de två perspektiven. Motmakt måste nödvändigtvis samla sig mot de ansvariga personerna, men med den förståelsen av makten att den inte är Deras, utan en relation mellan dem och oss - och mellan oss. På det viset måste motmaktens fokus och karaktär hela tiden skifta mellan två nivåer i en ständig process.

Jag tror inte att man kan förändra världen radikalt ovanifrån via statsmakten. Makt har en komplex grundval. Den har många tekniker till sitt förfogande. Den finns på många platser - även härnere där vi är. Den har många utövare - däribland oss själva. Men det betyder också att motmakten är komplex. Att motståndet har många redskap till sitt förfogande. Har många angreppspunkter härnere där vi står. Hur många utövare - däribland oss själva. Kampen för förändring pågår också här och nu, i familjen, i skolan, i alla de relationer vi ingår i.

I kampen mot nyliberalismen måste vi alltså dels förstå makten på två nivåer och dels måste det utkämpas två kamper samtidigt. Dels en kamp som gäller våra livsvillkor här och nu. Mot fattigdom och förtryck. Här

är statsmakten en väsentlig faktor. Vi kan erövra den för att få igenom reformer. Men vi kan inte skapa radikala förändringar med den. Dels en kamp för radikala förändringar. Här kommer statsmakten bli en svår motståndare, som vi måste försvara oss mot och neutralisera, men den är inte medlet för förändring, högst en faktor. Grunden för radikala förändringar skapas där det finns mänskliga relationer. Det kräver mobilisering på lokal och global nivå av högst olika slag. Det kräver olika idéer och visioner. Det går inte så mycket ut på att erövra makten över något eller någon, men att skapa makt till något, skapa möjligheter för att motstå och demokratisera kapitalets makt och utmana och ändra de praktiker och de diskurser som stödjer den. "Det är inte nödvändigt att erövra världen...det räcker att skapa en ny."

Marknadskrafterna är itne en naturkraft som vi måste underordna oss som tyngdkraften, utan ett förhållande mellan människor som vi kan förändra - även underifrån, även här och nu. Alternativa produktions- och distributionsformer kan skapa frirum där det är andra värden än profit som gäller. Det kan ge oss erfarenheter och visa på nya möjligheter. Vi måste bekämpa statsmaktens förtryck och kontroll av människor. Vi måste organisera oss utanför deras institutioner. Vi måste främja demokrati, förstått som människors inflytande på sin egen situation. Vi har haft en alltför enkel och statscentrerad analys av makt. En tro att det bara har gällt att erövra statsmakten. Statens makt är väsentlig men makten har en långt mer komplicerad grund än polis och militär. Den är inbyggd i normer, vanor och ideologi - i våra relationer till varandra. Men det betyder också att motmakten kan utveckla många former och hitta många angreppspunkter, och det är dem vi måste vara medvetna om och utveckla i mycket högre grad än hittills. Det innebär att bygga upp alternativ, praktiker och organisationer även innanför den gamla ordningen. Alternativ som både bryter ner den gamla ordningen och visar på nya möjligheter.

På samma sätt som mikromakt i strategierna understödjer varandra och samlar sig i maktapparater, på samma sätt så kan motmaktens många former och strategier understödja och samla sig till en revolutionär process, som kan skapa radikala förändringar när förutsättningarna finns. När de gamla normerna brutit samman. När folk inte längre tror på de existerande diskurserna om vad som är bra och dåligt, sant och falskt, när de har fått nog av den härskande ordningen.

Det Anarkistiska Biblioteket

Torkil Lauesen
Makt och motmakt
1997

Tidningen Brand #3-4 1997

sv.anarchistlibraries.net